

Dimensions and Components of Food Security from Quran Perspectives: a Review Study

ARTICLE INFO

Article Type
Research Article

Aurhors
Azam Doustmohammadian^{1*}

How to cite this article

Azam Doustmohammadian, Dimensions and Components of Food Security from Quran Perspectives: a Review Study, *Journal of Quran and Medicine*, 2023;7(4):26-33.

1. Assistant Professor, Digestive and Liver Diseases Research Center, Iran University of Medical Sciences, Tehran, Iran (Corresponding Author).

* Correspondence:

Address:

Phone:

Email: mohammadian.az@iums.ac.ir

Article History

Received: 2022/04/26

Accepted: 2023/02/08

ABSTRACT

Purpose: Healthy eating plays a vital role in many physical, mental, social, and environmental health aspects of individuals and society. Health promotion is not possible or sustainable without providing food security with environmentally friendly approaches. This study aimed to investigate the dimensions and components of food security from a Quranic perspective.

Methods and Materials: The current research is a review article based on the study of all the verses of the Holy Quran and the Quranic interpretations, which has investigated the dimensions and components of food security from an Islamic perspective. In order to conduct the study, the content analysis of each source was compiled based on the central research question (the key components and dimensions/indicators of food security), which is derived from the conceptual framework of food security.

Findings: Totally, there were 55 verses of the Quran on food security indices. The most important components emphasized were knowledge-based production, dietary diversity, planning and management of food resources, and the need for a macro perspective on food security (availability index), fair distribution of food and feeding the poor (accessibility index), healthy eating behaviors, and food choices, forbidding overeating, advice consuming dairy products, fruits and vegetables, poultry and fish (utilization index) and personal hygiene, environmental sustainability and economic growth (stability index).

Conclusion: The collection of Qur'anic verses and Islamic teachings is such that it considers all aspects of food security in the conceptual model in a favorable way. Recognizing the potential of this valuable resource in the field of food security and health promotion requires raising public awareness and efforts toward Quranic education.

Keywords: Food security, Islam, Quran

مقدمه

تغذیه سالم نقش مهمی بر جنبه های متعدد سلامت جسمی، روانی، اجتماعی و محیطی افراد و جامعه دارد. ارتقاء سلامت بدون تأمین امنیت غذایی با رویکردهای سازگار با محیط زیست امکان پذیر یا پایدار نیست. قرآن که ابعاد گوناگون زندگی انسان را دربر می گیرد، کتاب راهنمای اجتماعی، سیاست، قانون، اصول و علوم است و پیامهای واضحی در رابطه با تغذیه و امنیت غذایی دارد (۱، ۲). نزدیک به ۲۵۷ آیه قرآنی و ده ها روایت از معصومین (ع) بر اهمیت غذا و امنیت غذایی دلالت می کند (۳).

خداوند فرموده است که کتابی برای مردم ارسال کرده است، با تمام جزئیات و قوانین لازم مدیریت در مورد تمام جنبه های زندگی انسانها و فعالیتهای مربوطه از جمله مشخصات و قوانین مربوط به مدیریت غذا و تغذیه نیز می باشد (۳-۵). نیاز انسان به غذا مهم ترین و حیاتی ترین نیاز روزمره است. برخورداری از امنیت غذایی و غذای سالم و کافی ابتدایی ترین حق از حقوق هر انسانی است که متأسفانه در جهان امروز بسیاری از آن بی بهره اند. توجه به مفهوم اسلامی تغییر نیز مهم است خداوند در قرآن می فرماید: شرایط گروهی از مردم (از جمله در دسترس بودن نعمت ها و غذا) را تغییر نمی دهد تا زمانی که آنها آنچه را در روحشان است تغییر دهند، یعنی تغییر تمامی رفتارها و سازگاری شان. «لَكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَى قَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» (الأَنْفَال/۵۳).

در آیات قرآنی نکاتی درباره امنیت غذایی بعنوان تابعی از توسعه کشاورزی وجود دارد. بعنوان مثال در آیه های ۲۵، ۲۶ و ۲۷ سوره مبارکه دخان آمده است که: «كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (۲۵) (وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ) (۲۶) وَنَعْمَةً كَانُوا فِيهَا فَكَهِنُوا (۲۷)» (دخان/۲۵، ۲۶ و ۲۷). «چه بسیار بوستان ها و چشمه سارانی که آنان (پس از خود) بر جای گذاشتند، (۲۵) و کشتزار و جایگاه های نیکو و باارزش، (۲۶) و نعمت هایی که با آسایش و خوشی از آن برخوردار بودند» (۲۷).

امنیت غذایی پدیده ای پیچیده و چند بعدی و یکی از اهداف توسعه پایدار است که بسیاری از کشورهای جهان به تأمین آن برای مردم کشورشان متعهد شده اند (۶، ۷). امنیت غذایی در خط مقدم بحث های سیاست های جهانی است (۸) و برای کشوری بزرگ، پرجمعیت و دارای هدف های بلند همچون ایران از اهمیت مضاعفی برخوردار است. در ایران، طی دهه های اخیر و به ویژه پس از تعهد ایران همراه با سایر کشورهای جهان برای مقابله با گرسنگی، سوء تغذیه و دستیابی به امنیت غذایی پایدار در نشست هزاره سران، توجه خاصی به امنیت غذایی و بهبود آن معطوف شد. ارتقاء سطح امنیت غذایی در قانون اساسی، قوانین و سیاستهای کلی برنامه های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و سند چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در افق سال ۱۴۰۴ هجری شمسی، مورد توجه خاص و ویژه قرار گرفته است (۹). بنا به تعریف بانک جهانی، امنیت غذایی زمانی حاصل می شود که تمام مردم در همه زمان ها به شیوه های قابل قبول از لحاظ اجتماعی، دسترسی فیزیکی و اقتصادی به غذای

ابعاد و مولفه های امنیت غذایی از دیدگاه قرآن: مطالعه

مروری

اعظم دوست محمدیان*

استادیار، مرکز تحقیقات بیماریهای گوارش و کبد، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

چکیده

هدف: تغذیه سالم نقش مهمی بر جنبه های متعدد سلامت جسمی، روانی، اجتماعی و محیطی افراد و جامعه دارد. ارتقاء سلامت بدون تأمین امنیت غذایی با رویکردهای سازگار با محیط زیست امکان پذیر یا پایدار نیست. در این مطالعه ابعاد و مولفه های امنیت غذایی از منظر منابع قرآنی مورد واکاوی قرار گرفت.

مواد و روش ها: پژوهش حاضر از نوع مقاله مروری است که بر اساس مطالعه تمامی آیات قرآن کریم و مطالعه تفاسیر قرآنی به بررسی ابعاد و مولفه های امنیت غذایی از منظر اسلامی پرداخته است. برای انجام مطالعه، تحلیل محتوای هر یک از منابع بر اساس سوال محوری پژوهش (مولفه های ابعاد/شاخص های کلیدی امنیت غذایی) که برگرفته از چارچوب مفهومی امنیت غذایی است، تدوین گردید.

یافته ها: در کل ۵۵ آیات قرآنی بر شاخص های امنیت غذایی برگرفته از چارچوب مفهومی پیشنهادی علمی اشاره داشتند. از مهمترین مولفه های مورد تاکید قرآن، تولید مبتنی بر دانش و آگاهانه، تنوع غذایی، لزوم نگاه کلان به امنیت غذایی و برنامه ریزی و مدیریت منابع غذایی (از بعد فراهمی)، توزیع عادلانه و اطعام فقرا (از بعد دسترسی)، دقت در تهیه، مصرف و انتخاب غذا، نهی از پرخوری، توصیه به مصرف شیر و لبنیات، میوه و سبزیجات، گوشت ماکیان و ماهی (از بعد بهره مندی) و رعایت بهداشت فردی قبل و بعد از غذا، پایداری محیط زیست و توسعه پایدار اقتصادی (از بعد پایداری) بودند.

نتیجه گیری: مجموعه آیات قرآنی و تعالیم اسلام به گونه ای است که همه ابعاد امنیت غذایی مدل مفهومی مطالعه را به شکل مطلوب در نظر می گیرد. شناساندن ظرفیت های بالقوه این منبع ارزشمند در حوزه امنیت غذایی و ارتقای سلامت، نیاز به گسترش آگاهی مردم و اهتمام در پیاده سازی آموزه های قرآنی دارد.

واژگان کلیدی: اسلام، امنیت غذایی، قرآن.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۰۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۱۹

*نویسنده مسئول: mohammadian.az@iums.ac.ir

کافی، ایمن و مغذی داشته باشند تا نیازهای غذایی آنها برای زندگی سالم و مولد برآورده شود (۱۰). در مطالعات دینی، تعریف قرآنی که از امنیت غذایی ارائه شده عبارت است از "تولید آگاهانه و مدبرانه انواع غذاهای طیب و حلال در جامعه اسلامی بدون وابستگی به غیر مسلمان و توزیع عادلانه آن به طوری که تمام افراد جامعه، دسترسی دائم به غذا داشته و از تامین آن در آینده نیز مطمئن باشند و از آن بدون اسراف مصرف کنند" (۱۱). همانطور که می دانیم با توجه به جنگ ها و نزاع های انسانی، افزایش جمعیت، فرسایش خاک، تغییرات شدید آب و هوایی، خشکسالی ها، بیماری های گیاهی، رشد روز افزون صنعت و کاهش زمینهای کشاورزی امنیت غذایی انسان در معرض خطر جدی قرار گرفته است. شواهد نشاندهنده افزایش ناامنی غذایی شدید در سطح جهان (۱۲) و از جمله ایران است. طبق بررسی های انجام شده شیوع ناامنی غذایی در خانوارهای ایرانی ۴۹ درصد است و در گروههای مختلف جمعیتی از ۶۷ درصد در کودکان، ۶۱ درصد در مادران، ۴۹ درصد در نوجوانان و ۶۵ درصد در سالمندان متفاوت است (۱۳). نتایج مطالعات متعددی در ارتباط با امنیت غذایی نواحی روستایی کشورمان نشان می دهد که شدت ناامنی غذایی در جوامع روستایی کشورمان به صورت قابل توجهی، بیشتر از نقاط شهری است (۱۴-۱۶). با توجه به شواهد موجود و با توجه به اینکه بر دامنه این بحران در دهه های پیش رو افزوده خواهد شد، موضوع امنیت غذایی در جوامع بیش از پیش اهمیت پیدا می کند. در این مقاله سعی شده است تا ابعاد و مولفه های امنیت غذایی از دیدگاه منابع قرآنی و علمی مورد واکاوی قرار گیرد.

مطالعات حاضر به مفهوم سازی امنیت غذایی و راهکارهای ارتقای آن در جوامع اسلامی تاکید کرده اند، در حالیکه گام اول برای طراحی مداخلات اثربخش و ادغام اقدامات قرآنی در برنامه های توسعه، شناسایی ابعاد و مولفه های امنیت غذایی مورد تاکید در منابع قرآنی است. تامین و ارتقای امنیت غذایی مستلزم ایجاد همه ابعاد و مولفه های مورد تاکید در این مقوله است که در این مطالعه برآن شدیم تا این ابعاد و مولفه ها را در منابع قرآنی و اسلامی مورد بررسی قرار دهیم.

مواد و روش ها

پژوهش حاضر از نوع مقاله مروری است که بر اساس مطالعه تمامی آیات قرآن کریم و مطالعه تفاسیر قرآنی به بررسی ابعاد و مولفه های امنیت غذایی از منظر اسلامی پرداختیم. برای انجام مطالعه، تحلیل محتوای هر یک از منابع بر اساس سوال محوری پژوهش (مولفه های ابعاد/شاخص های کلیدی امنیت غذایی) که برگرفته از چارچوب مفهومی امنیت غذایی (۱۸) است، تدوین گردید. در این چارچوب مفهومی، امنیت غذایی دارای چهار شاخص کلیدی مهم است: ۱) موجود بودن غذای ایمن یا فراهمی، ۲) دسترسی به غذا و ۳) مصرف کافی و مناسب غذا و استفاده مناسب آن در بدن که ماهیت آنها سلسله مراتبی است؛ یعنی موجود بودن غذا برای دسترسی و دسترسی برای مصرف و استفاده در بدن شرط لازم اند، اما کافی نیستند. ۴) دوام که در همه زمان ها در هر سه مفهوم قبلی باید وجود داشته باشد (۱۸، ۱۹) و تامین امنیت غذا و تغذیه مستلزم ایجاد هر چهار بعد است (۲۰). شاخص های امنیت غذایی از منظر منابع علمی در جدول ۱ آمده است (۱۰).

در این مطالعه، تمامی آیات قرآنی بر اساس چارچوب مفهومی پیشنهادی امنیت غذایی در منابع علمی مورد ارزیابی قرار گرفتند و به تفکیک ابعاد و مولفه های امنیت غذایی شناسایی شدند. برای درک و تفهیم موضوعی تمام آیات قرآنی از تفسیر نمونه و تفسیر المیزان با استفاده از سایت جامع التفاسیر نور https://abreoor.ir/fa/app/abreoor_jamitaf asir3 استفاده گردید.

در مطالعات دینی، تعریف قرآنی که از امنیت غذایی ارائه شده عبارت است از "تولید آگاهانه و مدبرانه انواع غذاهای طیب و حلال در جامعه اسلامی بدون وابستگی به غیر مسلمان و توزیع عادلانه آن به طوری که تمام افراد جامعه، دسترسی دائم به غذا داشته و از تامین آن در آینده نیز مطمئن باشند و از آن بدون اسراف مصرف کنند" (۱۱). همانطور که می دانیم با توجه به جنگ ها و نزاع های انسانی، افزایش جمعیت، فرسایش خاک، تغییرات شدید آب و هوایی، خشکسالی ها، بیماری های گیاهی، رشد روز افزون صنعت و کاهش زمینهای کشاورزی امنیت غذایی انسان در معرض خطر جدی قرار گرفته است. شواهد نشاندهنده افزایش ناامنی غذایی شدید در سطح جهان (۱۲) و از جمله ایران است. طبق بررسی های انجام شده شیوع ناامنی غذایی در خانوارهای ایرانی ۴۹ درصد است و در گروههای مختلف جمعیتی از ۶۷ درصد در کودکان، ۶۱ درصد در مادران، ۴۹ درصد در نوجوانان و ۶۵ درصد در سالمندان متفاوت است (۱۳). نتایج مطالعات متعددی در ارتباط با امنیت غذایی نواحی روستایی کشورمان نشان می دهد که شدت ناامنی غذایی در جوامع روستایی کشورمان به صورت قابل توجهی، بیشتر از نقاط شهری است (۱۴-۱۶). با توجه به شواهد موجود و با توجه به اینکه بر دامنه این بحران در دهه های پیش رو افزوده خواهد شد، موضوع امنیت غذایی در جوامع بیش از پیش اهمیت پیدا می کند. در این مقاله سعی شده است تا ابعاد و مولفه های امنیت غذایی از دیدگاه منابع قرآنی و علمی مورد واکاوی قرار گیرد.

مطالعه مروری انجام شده توسط خالد و صدیقی که با هدف ارتقای امنیت غذایی در جوامع مسلمان با ادغام روش ها قرآنی در برنامه های توسعه انجام شد، نتایج مطالعه نشان داد که قرآن پیام های واضح مرتبط با تغذیه و امنیت غذایی دارد. ۶۴ کلمه کلیدی غذایی و ۲۵۷ آیه تغذیه ای در قرآن وجود دارد. کلمات جیره غذایی، غذا خوردن، نوشیدن آب و مشتقات آنها به ترتیب ۱۷۱، ۱۰۹ و ۱۳۱ بار تکرار می شوند. در قرآن نام ۱۹ گیاه ذکر شده است. خداوند به مردم می گوید که او مردم را تغذیه می کند، از گرسنگی جلوگیری می کند، و امنیت و آرامش را برایشان فراهم می کند و

جدول ۱- شاخص های امنیت غذایی از منظر منابع علمی

شاخص/ابعاد	مؤلفه ها
فراهمی	<ul style="list-style-type: none"> • کفایت عرضه متوسط انرژی • متوسط ارزش تولید مواد غذایی • سهم عرضه انرژی غذایی حاصل از غلات، ریشه ها و غده های نشاسته ای (این شاخص در حقیقت بیانگر تنوع غذایی است.) • متوسط عرضه پروتئین • متوسط عرضه پروتئین از منشا حیوانی
دسترسی	<ul style="list-style-type: none"> • شیوع سوء تغذیه • سهم هزینه غذای جمعیت فقیر • تغییر دریافت غذا (دریافت گروههای غذایی، دریافت درشت مغذیها و ریز مغذیها) • شدت کمبود غذایی • شیوع کمبود غذا • قیمت داخلی غذا/ دسترسی اقتصادی
بهره مندی	<ul style="list-style-type: none"> • درصد کودکان زیر ۵ سال دچار لاغری • درصد کودکان زیر ۵ سال دچار کوتاه قدی تغذیه ای • درصد کودکان زیر ۵ سال دچار کم وزنی • درصد بزرگسالان دچار کم وزنی • اضافه وزن و چاقی در بزرگسالان • شیوع کم خونی فقر آهن در کودکان زیر ۵ سال • شیوع کم خونی فقر آهن در زنان باردار • شیوع کمبود ویتامین آ • شیوع کمبود ید
دوام و پایداری	<ul style="list-style-type: none"> • دسترسی به آب آشامیدنی سالم و خدمات بهداشتی • تغییرات عرضه غذا • تغییرات قیمت غذا

برگرفته از چارچوب امنیت غذایی (۱۸)

همانا در این (تنوع میوهها و مزهها با آنکه از یک آب و خاک تغذیه می‌شوند) برای کسانی که تعقل دارند حتماً نشانه‌هایی است."

یافته ها

در آیات قرآنی نیز برای هر یک از ابعاد امنیت غذایی، مؤلفه هایی مورد تأکید قرار گرفته است (جدول ۲).

فراهمی

۲۱ آیه از آیات قرآنی به مؤلفه های بعد فراهمی امنیت غذایی اشاره دارند که در سه گروه زیر طبقه بندی می شوند.

تولید مبتنی بر دانش و آگاهانه

در آیات قرآنی به تولید مدبرانه و آگاهانه در سایه کار و تلاش اشاره شده است و برای این تولید، ویژگی هایی چون تولید غذا با عقل معاش، نگاه و دانش تجربی توصیف شده است. « وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مُنْتَجِرَاتٌ وَعَجْنَاتٌ مِنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنَوَانٌ وَغَيْرُ صِنَوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنَفْضِلٌ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأَكْلِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ » (۴/رعد). " و در زمین قطعاتی است مجاور هم و باغ‌هایی از انواع انگور و کشتزار و درختان خرما (محصولاتی مختلف) همانند و غیر همانند که همه با یک آب آبیاری می‌شوند و بعضی میوه‌ها را در خوردن بر بعضی برتری دادیم.

تنوع غذایی

بهره مندی از انواع غذا و محصولات کشاورزی در آیات قرآنی مورد توجه قرار گرفته است. در آیه ۳۷ سوره مبارکه ابراهیم چنین آمده است که « رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيِّ بَوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ » (۳۷/ابراهیم). " پروردگارا، من برخی از ذریه و فرزندان خود را به وادی بی کشت و زرعی نزد بیت‌الحرام تو مسکن دادم، پروردگارا، تا نماز را به پا دارند، پس تو دل‌هایی از مردمان را به سوی آنها مایل گردان و به انواع ثمرات آنها را روزی ده، باشد که شکر تو به جای آرند."

برنامه ریزی و مدیریت منابع غذایی

در آیه « قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ » (۴۷/یوسف)، " یوسف گفت: باید هفت سال متوالی زراعت کنید و هر خرمن را که درو کنید جز کمی که قوت خود می‌سازید همه را با خوشه در انبار ذخیره کنید." که برنامه

ریزی و مدیریت حضرت یوسف را در جلوگیری از قحطی مصر متذکر می‌شود.

دسترسی

در قرآن کریم از حیث اطمینان از دسترسی بی‌دغدغه به غذا چنین آمده است:

«وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْهُ ذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۖ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ» (بقره/۱۲۶). "و (به یاد آر) هنگامی که ابراهیم عرض کرد: پروردگارا، این شهر را محل امن و آسایش قرار ده و اهلش را که ایمان به خدا و روز قیامت آورده‌اند از انواع روزیها بهره‌مند ساز، خدا فرمود: و هر که (با وجود این نعمت) سپاس نگرارد و راه کفر پیماید گر چه در دنیا او را اندکی بهره‌مند کنم، لیکن در آخرت ناچار معذب به آتش دوزخ گردانم که بد منزلگاهی است." سنت الهی آن است که به همه مردم اعم از مسلمان و کافر، رزق دهد و این سنت حتی با دعای ابراهیم علیه السلام خدشه بردار نیست. (تفسیر نور، جلد ۱، ص ۲۱۰)

مؤلفه‌های بعد دسترسی مورد تاکید در ۱۳ آیه از آیات قرآن کریم به شرح زیر است:

توزیع عادلانه غذا

«وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْثَرًا وَأَلْوَابُونَ وَأَلْوَابُونَ مَشَابِهًا وَغَيْرَ مَشَابِهٍ ۚ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ ۚ وَلَا تُسْرِفُوا ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ» (انعام/۱۴۱)

"و او آن خدایی است که برای شما بستانها از درختان داربستی و درختان آزاد و درختان خرما و زراعتها که میوه و دانه‌های گوناگون آرند و زیتون و انار و میوه‌های مشابه و نامشابه آفرید. شما هم از آن میوه‌ها هرگاه برسند تناول کنید و حق آن را (زکات فقیران را) در روز درو و جمع‌آوری آن بدهید و اسراف نکنید، که خدا مسرفان را دوست نمی‌دارد." در آیه ۹۹ همین سوره آمده است: «انظروا الی ثمره اذا اثمر» هنگامی که درخت بار آورد، با دقت به آن نگاه کنید. در این آیه می‌خوانیم که «کُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ»، هنگامی که بار داد، بخورید. نتیجه اینکه خوردن باید با تأمل و دقت باشد، نه با غفلت (تفسیر نور). در انتهای این آیه نیز به عدم اسراف در خوردن تاکید شده است. بنابراین یک محور از امنیت غذایی با تامین شدن غذای مورد نیاز واقعی حاصل شده و تغذیه تجمل‌گرایانه در اسلام جایی ندارد.

اطعام فقرا

از نظر قرآن جامعه نباید به گونه‌ای باشد که در آن مردمانی گرسنه زندگی کنند. بنابراین هر انسانی به طور طبیعی حقی از غذا و مال دارد و اگر کسی گرسنه و یا فقیر باشد، در حقیقت عدالت نسبت به وی رعایت نشده است که دچار چنین تنگدستی شده و از غذا و مال بی‌بهره است. هدف از تغذیه تهیدستان و مساکین و دعوت مردم

به آن برای این است که جامعه از فقر رهایی یابد و انسان گرسنه‌ای نباشد. کسانی که به آخرت و پاداش‌های اخروی آن اعتقاد و باور دارند، برای فقیر زدایی از جامعه از طریق اطعام و احسان می‌کوشند. «أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالذِّينِ (۱) فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ أَلِيَّتِي (۲) وَلَا يَحْضُ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ (۳)» (۱-۳/ماعون)

بهره مندی

هر فرد قادر است رژیم غذایی مناسب را به پیامدهای سلامتی ترجمه کند. در فرهنگ اسلام به موارد زیادی مانند دقت در تهیه، مصرف و انتخاب غذا دوری از غذاهای ناپاک و حرام مانند خون، مردار و خوک، نهي از پرخوری، استفاده از سبزیجات و میوه‌ها، گوشت پرندگان و ماهی، پختن غذا، مختصر بودن غذای شب، همچنین خوب جویدن غذا، نخوردن غذای داغ، عجله نکردن هنگام غذا خوردن و کمخوری سفارش شده است (۲۱).

بعد بهره مندی امنیت غذایی از ۱۸ آیه قرآنی قابل استنتاج است. در قرآن در خصوص سفارش به مصرف گوشت‌های سفید چنین آمده است که «وَلَحْمٍ طَيِّبٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ» (۲۱/واقعه). "وگوشت پرندگان از آنچه خوش دارند." «وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لَنَا كُلًّا مِنْهُ لَحْمًا طَيِّبًا وَنَسَخَّرْنَا مِنْهُ حَلِيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَآخِرَ فِيهِ وَكَتَبْنَا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ» (۱۴/نحل). "و هم او خدایی است که دریا را برای شما مسخر کرد تا از گوشت تر و تازه (ماهیان حلال) آن تغذیه کنید و از زیورهای آن (مانند در و مرجان) استخراج کرده و تن را بیارید، و کشتی‌ها را در آن روان بینی که سینه آب را می‌شکافند (تا به تجارت و سفر رفته) و تا از فضل خدا روزی طلبید، و باشد که شکر خدا به جای آرید."

همچنین در خصوص دقت در انتخاب غذا چنین آمده است که انسانها باید از انواع غذاها و محصولات کشاورزی بهره‌مند گردند به شرط آنکه طیب و حلال باشد. «فَكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ» (۱۴۱/نحل) پس، از آنچه خدا روزیتان کرده است حلال و پاکیزه بخورید و شکر نعمت خدا را به جا آورید اگر او را می‌پرستید. (تفسیر نور/۱۰ جلدی، ج ۴، ص: ۵۹۳)

پایداری

یازده آیه از آیات قرآن کریم، آیه ۲۰۴ و آیات ۲۵ تا ۲۷ سوره بقره، آیه ۶ سوره هود، آیه ۲۰ سوره الإسراء، آیه ۸۷ سوره مائده، آیه ۳۶ سوره الزمر، آیه ۴۴ سوره ص، آیه ۲۰ سوره لقمان و آیه ۲۱ سوره ابراهیم به بعد پایداری امنیت غذایی اشاره کرده است. در قرآن کریم جدا از توصیه به رعایت بهداشت و شستن دستها قبل و بعد از غذا، آمده است که نعمتهای خداوند (از جمله غذا) به طور آزادانه به همه موجودات داده می‌شود (صرف نظر از دین). همچنین خداوند به همه موجودات از جمله انسان اطمینان داده که برای همه روی زمین رزق و روزی کافی وجود دارد. «و ما من دابة فی الارض الا علی الله رزقها» (۶/هود) "رزق و روزی هر جنبنده‌ای به عهده خداوند است." رزق و روزی که خداوند آن را به عهده گرفته و

در آیه ۸۷ سوره مائده خداوند فرموده است: «... لَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ...» (۸۷/مائده) "از حد مگذرید که خدا از حد گذرندگان را دوست نمی دارد" و بر این اساس کسانی که رفتار ناشایست با محیط زیست دارند از رحمت خداوند محروم خواهند بود.

پایداری اقتصادی

اهمیت توسعه اقتصادی و نقش بارز آن در بنا نهادن جامعه ای آرمانی در شمار مسلمات قرآن و روایات است. آیات ۲۵ تا ۲۷ سوره بقره از آیات مرتبط با بایسته های رفتار اقتصادی هستند.

ضمانت کرده عبارت است از سهم و نصیبی که باید به مخلوقات برسد تا بتوانند به وجود و بقای خود ادامه دهند.

پایداری محیط زیست

از دیدگاه آموزه های دین مبین اسلام محافظت از منابع طبیعی و محیط زیست یکی از مهمترین مسائل اقتصادی به خصوص در عرصه تولید محسوب میشود در روایات اسلامی زمین منبع خیر و برکت و همچون مادری مهربان شمرده شده است که حفظ و نگهداری آن وظیفه ایست همگانی. رسول گرامی اسلام می فرماید: از زمین محافظت نمایید زیرا زمین اصل و منشاء شماس است. (بحارالانوار) ج ۷ ص ۹۷

جدول ۲- شاخص ها و مولفه های امنیت غذایی مورد تاکید از منظر قرآن

شاخص/ابعاد	شماره آیه (شماره سوره)	مولفه های مورد تاکید
فراهمی	۳۷(۳۰)، ۴۲(۳۹)، ۶۲(۲۹)، ۸۲(۲۸)، ۳۰(۱۷)	تولید آگاهانه و مبتنی بر دانش
	۲۶(۱۳)، ۲۷(۲)، ۲۴(۷۱)، ۳۸(۳۰)، ۲۶(۱۷)	تنوع غذایی
	۱۹(۴۱)، ۴۷(۱۲)، ۳۷(۱۴)	لزوم نگاه کلان به امنیت غذایی و برنامه ریزی و مدیریت منابع غذایی
دسترسی	۱۰(۹۳)، ۱۰(۷۰)، ۱۱(۴۷)، ۲۶۲(۲)	توزیع عادلانه غذا
	۷۲(۲۳)، ۲۹(۱۱)، ۴۸(۹)، ۴۶(۹)، ۱۲۶(۲)، ۳-۱(۱۰۷)، ۱۴۱(۶)	اطعام فقرا
بهره مندی	۴۸(۷)، ۳۷(۸)، ۱۰۰(۴)، ۱۷۹(۳)، ۱۴۱(۳)	دقت در تهیه، مصرف و انتخاب غذا (انتخاب غذای طیب و حلال)
	۱۴۷(۷)، ۸۱(۲۰)، ۲۷(۱۷)، ۳۱(۷)، ۶(۴)	نهی از پرخوری
	۷۷(۲۸)، ۲۰۴(۲)، ۲۶۰(۲)، ۹۲(۳)، ۲۶۷(۲)	توصیه به مصرف شیر و لبنات
	۱۴(۱۶)، ۲۱(۵۶)، ۱۴۱(۱۶)	توصیه به مصرف میوه و سبزیجات
دوام و پایداری	۸۷(۵)، ۲۵-۲۷(۲)، ۲۰۴(۲)، ۲۰(۱۷)	رعایت بهداشت فردی قبل و بعد از غذا
	۳۶(۳۹)، ۴۴(۳۸)، ۲۰(۳۱)، ۲۱(۱۴)، ۶(۱۱)	پایداری محیط زیست
		پایداری اقتصادی

تعارض منافع

نویسنده اعلام می دارد که هیچ گونه تعارض منافعی در این مقاله وجود ندارد.

نتیجه گیری

مجموعه آیات قرآنی و تعالیم اسلام به گونه ای است که همه ابعاد امنیت غذایی مدل مفهومی مطالعه را به شکل مطلوب در نظر می گیرد. مولفه های مورد تاکید در منابع قرآنی به تفکیک ابعاد امنیت غذایی عبارتند از تولید مبتنی بر دانش و آگاهانه، تنوع غذایی، لزوم نگاه کلان به امنیت غذایی و برنامه ریزی و مدیریت منابع غذایی در بعد فراهمی، توزیع عادلانه و اطعام فقرا در بعد دسترسی، دقت در تهیه، مصرف و انتخاب غذا، نهی از پرخوری، توصیه به مصرف شیر و لبنیات، میوه و سبزیجات، گوشت ماکیان و ماهی در بعد بهره مندی و رعایت بهداشت فردی قبل و بعد از غذا، پایداری محیط زیست و توسعه پایدار اقتصادی در بعد پایداری بودند. شناساندن ظرفیت های بالقوه این منبع ارزشمند در حوزه امنیت غذایی و ارتقای سلامت نیازمند گسترش آگاهی مردم و اهتمام در پیاده سازی آموزه های قرآنی دارد.

References

- Azarpour E, Moraditochae M, Bozorgi HR, editors. Nutritional and biochemical compounds of Quranic plants. Biological Forum; 2014: Citeseer.
- Naik Z. The Qur'an and Modern Science: Compatible Or Incompatible?: Millat Book Corporation; 2007.
- Tarighat-Esfanjani A, Namazi N. Nutritional concepts and frequency of

Rural Areas of Central District of Ravansar Township. 2013.

14. Behroozeh S, Shahvali M, Jamalian J. Study of the Status of Calorie Intake and Some of its Related Factors in Rural Households of South of Kerman Province. *Journal of Jiroft University of Medical Sciences*. 2016;3(1):130-7.

15. Khodabakhshzadeh S, Moradabadi SA, Khodabakhshzadeh S, Baniasadi M, Khalilabad TH. Food security and its related factors in the rural households of bam city in iran: A logistic regression model approach. *Archives of Iranian medicine*. 2018;21(1):26-8.

16. Gholami A, Sani TR, Askari M, Jahromi ZM, Dehghan A. Food insecurity status and associated factors among rural households in North-East of Iran. *International journal of preventive medicine*. 2013;4(9):1018.

17. Khalid SMN, Sediqi SM. Improving Nutritional and Food Security Status in Muslim Communities: Integration of Quranic Practices in Development Programs: A Review. *International Journal of Nutrition Sciences*. 2018;3(2):65-72.

18. Maxwell S, Frankenberger TR. Household food security: concepts, indicators, measurements: a technical review. pt. 1. Household food security, a conceptual review/Simon Maxwell, Marisol Smith--pt. 2. Indicators and data collection methods for assessing household food security/Timothy R. Frankenberger--pt. 3. Household food security, concepts and definitions--an annotated bibliography/Marisol Smith, Judy Pointing, Simon Maxwell--pt. 4. A selected annotated bibliography on indicators with application to household food security/Barbara Hutchinson, Timothy R. Frankenberger 1992.

19. Pender NJ, Walker SN, Sechrist KR, Frank-Stromborg M. Predicting health-

foodstuffs mentioned in the Holy Quran. Springer; 2016.

4. Haddad M. An Islamic perspective on food security management. *Water Policy*. 2012;14(S1):121-35.

5. Rahman MM, Khatun M, Rahman MH, Ansary NP. Food safety issues in Islam. *Health, Safety and Environment*. 2014;235(1371):1-14.

6. Ibrahim Gol Alireza. The right to food is a prerequisite for the realization of other rights. *Journal of International Law Review.Academic and Research Department of the Center for International Legal Affairs of the I.R.I. Presidency*, 1378: 25(39): 221-243. .

7. Suri Abbas, Falahzadeh Ali Mohammad, Malmiri Ahmed Center. Food security in Iran and international law system. *Journal of Political and International Research*. 1400: 12(48): 351-370. .

8. Hossain I. Application of zakat to food security in the context of low-income rural areas in Bangladesh: a conceptual model. *Financial Inclusion and Poverty Alleviation: Springer*; 2017. p. 201-18.

9. The politics. Health system mapping: The Ministry of Health and Medical Education of the Islamic Republic of Iran; 1390.

10. WHO. Ottawa Charter for Health Promotion.

<http://www.who.int/hpr/archive/docs/ottawa.html>

.۱۹۹۸

11. Razzaghi A. Food security from the perspective of the Holy Quran. *Journal of Medical Ethics*. 1388;3(9):172-90.

12. Kaur S, Kaur H. Determinants of Food Security in Sub-Saharan Africa, South Asia and Latin America. *Global Economic Cooperation: Springer*; 2016. p. 81-102.

13. Seydaei E, Ghanbari Y, Jamini D, BOSHAGH M. Measuring the Agricultural Sustainability in Rural Areas-A Case Study:

promoting lifestyles in the workplace. Nursing research. 1990; 39(6):326-332.

20. Pinstrip-Andersen P. Food security: definition and measurement. Food security. 2009;1(1):5-7.

21. mahmoodi sa, seraji m, jafaripour h, tavan b, shamsi m. Islamic lifestyle on nutrition. Islam and Health Journal. 2015;2(2):61-72.